

Elevers delaktighet och inflytande i utbildningen

Elever har rätt till inflytande över sin utbildning och sin arbetsmiljö. De har också rätt att hålla möten och organisera sig. Inflytande över utbildningen utvecklar elevernas förmåga att ta eget ansvar och ökar lusten att lära. Elevinflytande och delaktighet bidrar även till skolans utvecklingsarbete genom att elevernas erfarenheter tas tillvara. Vid varje skolenhet ska det bedrivas ett systematiskt arbete med elevernas inflytande.

Förutom att vara en rättighet för eleverna så är delaktighet och inflytandet också en del i skolans demokratifostrande uppdrag. Genom elevinflytande kan eleverna praktisera hur ett demokratiskt beslutsfattande fungerar. Delaktighet och inflytande kan även ge positiva effekter på elevers hälsa samt motivation och lärande. Elevinflytande stärker relationen mellan lärare och elever och leder till en större förståelse och acceptans för de beslut som fattas. Det kan också bidra till ökad trygghet när elever till exempel är delaktiga i upprättandet av ordningsregler på skolan. Sammantaget kan delaktighet och inflytande ge eleverna kunskaper som är nyttiga att ha med sig i livet, som att ta ansvar, kommunicera, leda och lyssna på andra.

Ett barn ska ha möjlighet att fritt uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör hen. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till ålder och mognad, det står både i Barnkonventionen och i skollagen. Hur inflytande, delaktighet och organisering kommer till uttryck i skolan skiljer sig mellan grundskolans tidiga år och gymnasiet. I läroplanerna för de olika skolformerna beskrivs skolans uppdrag om elevernas rättigheter och skyldigheter.

Vad menas med elevers delaktighet och inflytande?

Alla elever har rätt till inflytande över skolans verksamhet. För att få inflytande måste eleverna uppmuntras och ha möjlighet att uttrycka sina åsikter. Elevers juridiska rätt till inflytande ställer krav på att all personal i skolan har kunskap om elevers rättigheter och skyldigheter samt att dessa förmedlas till och tas emot av eleverna. Elever har alltid möjlighet att ta initiativ till frågor som berör dem. Skolorna bör ha rutiner för hur frågor tas från till exempel klassnivå till ett forum för samråd. Elever ska också ha möjlighet att medverka i det systematiska kvalitetsarbete som rektor ansvarar för. Genom att vara delaktiga i hela utbildningen ökar möjligheterna till inflytande. Elever behöver då ges möjlighet till delaktighet.

I grunden handlar elevers inflytande om att kunna göra sin röst hörd och påverka i frågor som berör dem. Det innebär att elevers åsikter tas i beaktande. Elever kan även involveras i beslutsfattande processer och ha inflytande över dem. Beroende på elevernas förutsättningar, som ålder, mognad och faktorer i skolans miljö, kan skolan i olika grad stödja eleverna i att uttrycka åsikter. Elever kan aldrig ha ett eget ansvar för att driva utvecklingsarbetet i skolan, men måste uppmuntras och ges möjligheter att ta ansvar för att vara delaktig.

Det är viktigt att alla elever känner delaktighet i de processer som finns på skolan, till exempel i det systematiska kvalitetsarbetet, i arbetet med aktiva åtgärder enligt diskrimineringslagen och i samband med att ta fram ordningsregler. Inflytande genom delaktighet är också en del i skolans demokratiska uppdrag där elever får lära sig hur demokrati kan fungera i praktiken.

Skapa rutiner för att fånga upp elevernas synpunkter

För att fånga upp elevernas åsikter och behov behöver det finnas förankrade rutiner för hur, när och var detta sker och av vem. Den enskilda läraren kan till exempel fånga upp elevers åsikter och behov och låta det bli en del i arbetet med att utforma undervisningen. Det kan också handla om att enskilda lärare eller annan personal tar elevers åsikter och behov vidare till ett arbetslag eller till rektor, för att på så sätt påverka det övergripande arbetet på skolan. Rektorn behöver även analysera de behov som kommer fram och kommunicera detta med huvudmannen så att rätt prioriteringar kan göras.

Åsikter kan fångas upp i flykten, men det bör också finnas strukturer för arbetet. Det kan till exempel ske genom formella möten, med enkäter, frågor till undervisningsgruppen eller planerade fokussamtal. Vad inflytande omfattar mer konkret varierar beroende på elevernas ålder och mognad, och avgörs ofta i det sammanhang eleverna befinner sig. Att eleverna har inflytande över utbildningen är inte detsamma som att det är de som fattar besluten eller har formellt ansvar för fattade beslut. Det är skolan och huvudmannen som har ansvaret för att elevernas utbildning lever upp till de krav som ställs i styrdokumentet, men det är viktigt att se att det inte innebär någon motsättning mellan detta och elevers delaktighet och inflytande.

Enligt både skollagen och arbetsmiljölagen har elever rätt till demokratiskt inflytande genom elevråd, elevskyddsombud och andra elevsammanslutningar. Elevrättigheterna innebär också att skolan ska ge eleverna en demokratisk fostran. Varje skolenhet ska ha ett eller flera forum för samråd med eleverna och deras vårdnadshavare. Där ska elever och vårdnadshavarna informeras om förslag till beslut och ges tillfälle att komma med synpunkter.

Skolan behöver dokumentera arbetet med inflytande i det systematiska kvalitetsarbetet och med utgångspunkt i de nationella målen i läroplaner. Genom att lägga kraft på dialog med eleverna kan skolan utvecklas och verksamheten förbättras. På så sätt kan skollagstiftningen få kännedom om vilka frågor som upplevs som viktiga av eleverna. För att bjuda in till och etablera arbetsformer som gynnar utvecklingsarbetet på skolan kan man till exempel föra regelbundna samtal och sätta upp fokusgrupper om viktiga frågor i samband med förändringsarbete.

Former för samverkan

I skollagen finns krav på forum för samråd. Där framgår att varje skola ska ha ett eller flera forum för samråd med barnen, eleverna och vårdnadshavarna (där eleverna är under 18 år). Där ska frågor behandlas som är viktiga för verksamheten och som kan ha betydelse för barnen, eleverna och vårdnadshavarna. Skolan ska informera om förslag till beslut och ge tillfälle att komma med synpunkter innan beslut fattas. De elever som är organiserade bör få erbjudande om att representera vid forum för samråd.

Det förekommer olika former för samverkan för elever. Elevers sätt att arbeta för delaktighet och inflytande kan dels vara initierat från skolan, dels vara egeninitierat. Det kan bland annat handla om att eleverna har möjlighet att påverka genom elevrepresentanter i form av exempelvis elevråd. Alla elever på skolan finns då representerade genom att varje klass vanligtvis väljer sina representanter. En annan form för samverkan är klassråd. Det är ett möte där eleverna i en klass får möjlighet att diskutera ämnen som är viktiga för dem och där alla elever direkt kan framföra sina åsikter. Oavsett form så är det viktigt att alla elever har stimulerats till engagemang och att alla elevers åsikter har haft möjlighet att komma fram. Det är också viktigt att eleverna har haft inflytande över processen runt mötena och över vilka frågor som behandlas.

Elevers egeninitierade arbetsformer kan handla om att starta upp elevkårer eller olika påverkans- och aktionsgrupper. Detta kan också handla om elevråd som inte är organiserade av skolpersonal, utan av eleverna själva. Dessa formeringar finns primärt inte till för att skolan ska uppfylla sina skyldigheter om elevs delaktighet och inflytande utan är för elevernas egen skull. Genom bland annat elevkårer eller andra elevorganisationer kan eleverna påverka frågor som rör deras rättigheter, arbetsmiljö och studieklimat. Arbetet kan också handla om att skapa trivsel och gemenskap på skolan genom att ordna sociala arrangemang som till exempel välkomstaktiviteter, tävlingar och spex.

När det finns flexibla lösningar på organiseringen kan det gynna delaktighet och inflytande. Det kan till exempel handla om tillfälliga grupperingar som arbetar för specifika mål och där eleverna är med och sätter målen, eller om mer etablerade och långvariga arbetsformer. Grupperingarna kan vara initierade av skolan eller egeninitierade av eleverna.

Skolans skyldighet att skapa förutsättningar för inflytande för alla elever måste garanteras trots att skolan samverkar med representanter eller intressegrupper där exempelvis elevkårsrepresentanter räknas som elevföreträdare. Genom ett strukturerat arbete och tydliga rutiner ökar möjligheten att fånga upp alla elevs röster.

Delaktighet och inflytande i undervisningen

Elevernas möjligheter att lära och utvecklas ökar när lärare utgår från deras intressen och erfarenheter. Därför är det bra med elevinflytande när undervisningen planeras, genomförs och utvärderas.

Elevinflytande i undervisningen kan bland annat handla om:

- vilket läromedel som ska användas,
- i vilken takt och ordning olika uppgifter ska göras,
- vilka arbetsformer man ska använda, och
- på vilket sätt en uppgift ska redovisas.

<https://www.skolverket.se/skolutveckling/kurser-och-utbildningar/delaktighet-inflytande-och-likabehandling>

<https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/koll-pa-studiero/elevs-inflytande-och-delaktighet-i-undervisningen-kan-framja-studiero>

Skolinspektionens granskning om delaktighet i undervisningen:

<https://www.skolinspektionen.se/sv/Beslut-och-rapporter/Publikationer/Granskningsrapport/Kvalitetsgranskning/att-skapa-forutsattningar-for-delaktighet-i-undervisningen/>

Delaktighet och inflytande över utbildningen som helhet

Det finns flera områden i skolan som elever ska och kan vara delaktiga i och ha inflytande över. Det gäller undervisningen, men också skolans verksamhet i övrigt. Det kan handla om olika aspekter av arbetsmiljö, planering av raster, fysiska utrymmen, psykosocialmiljö, schemaläggning, provplanering och aktiviteter utöver lektionerna.

För att elevinflytande och delaktighet genom till exempel elevråd, elevkår, klassråd och andra elevföreningar ska fungera på ett demokratiskt sätt behöver skolan:

- Bedriva ett aktivt värdegrundsarbete med inkludering, trygghet och likabehandling. Det kan handla om att synliggöra normer som påverkar vem som får, kan, ges eller vill ta plats i sådana sammanhang. Det gäller till exempel att ha kännedom om processer som kan fungera exkluderande vid klassråd eller vid rekrytering till elevråd och elevrådsstyrelser.
<https://www.skolverket.se/publikationsserier/stodmaterial/2013/forskolans-och-skolans-vardegrund---forhallningssatt-verktyg-och-metoder>
<https://www.skolverket.se/skolutveckling/kurser-och-utbildningar/delaktighet-inflytande-och-likabehandling>
<https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/koll-pa-studiero>
- Ha tydliggjort var och när elever har möjlighet att påverka.
- Se till att eleverna får kännedom om hur den demokratiska processen ser ut och vad som händer med förslag som har lämnats.

Elevskyddsombud och annan samverkan

Enligt arbetsmiljölagen har huvudmannen en skyldighet att se till att elever ges tillfälle att medverka i arbetsmiljöarbetet. När det gäller elever i grundskolans årskurs 7–9, specialskolans årskurs 7–10 och gymnasieskolan samt motsvarande utbildningar ska de företrädas av elevskyddsombud. Dessa utses av eleverna. Elevskyddsombuden har rätt till den utbildning, information och den ledighet som behövs för uppdraget. Arbetsmiljön handlar om både den fysiska och den psykosociala miljön. Det kan till exempel handla om att kemikalier från kemiundervisningen ska hanteras på ett säkert sätt och att skolan ska ha ett bra förebyggande arbete mot kränkande behandling och trakasserier.

I Skolverkets föreskrifter finns information om hur arbetsmiljöarbete genom elevskyddsombud ska gå till:

Skolverkets föreskrifter om elevmedverkan i skolenhetens arbetsmiljöarbete genom elevskyddsombud

Elever har också rätt att samverka vid skolans arbete med aktiva åtgärder enligt diskrimineringslagen.
<https://www.do.se/framja-och-atgarda/forskolan-och-skolans-ansvar/samverka-med-barn-och-elever-anstallda/>

Elevers organisering

För elever gäller samma regler som för alla enskilda individer, att myndigheter inte får begränsa deras rättigheter enligt grundlagen. Det kan handla om rätten att uttrycka åsikter, sprida skrifter eller organisera sig i föreningar.

Elevföreträdare och övriga elever ska ges tillfälle att under skoltid behandla frågor av gemensamt intresse. Generellt gäller att skolan ska stödja och underlätta elevernas arbete med inflytandefrågor. Hur stödet ska se ut måste varje skola komma överens om tillsammans med eleverna. Det kan handla om att avsätta ytor för elevers information i form av affischer, upplåta plats i skolans informationskanaler, se till att mötesrum finns tillgängliga och ha tydliga rutiner för vad som gäller vid ledighet i samband med inflytandearbete.

Enligt skollagen har alla elevföreträdare rätt till ledighet för sitt uppdrag och kompensation för den undervisning de går miste om på grund av uppdraget. Det är viktigt att dessa rättigheter kommuniceras till eleverna. Risker eller oron över att missa undervisningstillfällen eller att få frånvaro får inte äventyra elevers möjlighet till delaktighet och inflytande.

Skolan ska inte styra innehållet i elevernas organisering. Det är istället eleverna själva som avgör vad som är viktiga och relevanta frågor för dem.

Elevorganisationerna kan bidra med viktig kunskap i skolans utvecklingsarbete. Huvudregeln är att skolan ska söka samråd med elever och deras organisationer som rör frågor för eleverna. Det är slutligen upp till rektor, som pedagogisk ledare, på vilket sätt elever och skolföreningar ska samråda. I förarbetena till skollagen beskrivs hur viktigt det är att eleverna får en verklig möjlighet att påverka innan beslut fattas. Skolinspektionen utövar tillsyn över skolväsendet och det finns även möjlighet att göra en anmälan om skolan inte följer skollagens bestämmelser.